

ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ «СЛОВНИКА АБРЕВІАТУР УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

© Івченко А. О., 2009

У статті проаналізовано стан лексикографічного опрацювання абревіатур сучасної української мови, а також аналогічний закордонний досвід. Запропоновано концепцію створення «Словника абревіатур української мови» та зразки словникових статей різнотипних абревіатур.

In the article the present state of lexicography work on the modern Ukrainian abbreviations is analyzed, as well as similar experience abroad. A concept of the «Ukrainian abbreviations dictionary» is suggested and examples of entries for different abbreviations' types are presented.

Метою даного дослідження є аналіз лексикографічного опрацювання абревіатур сучасної української мови й вироблення концепції створення «Словника абревіатур української мови».

В українській лексикографії відомо три словники такого типу: два в традиційній книжковій формі та один в електронній (доступний в он-лайн режимі). Першим і найґрунтовнішим з них був «Словник скорочень в українській мові», що вийшов 1988 р. у Києві за редакцією Л. С. Паламарчука, й містив понад 21000 різнотипних абревіатур та скорочень [1]. На жаль, реєстр цієї лексикографічної праці був надмірно заідеологізованим. Значну його частину складають різноманітні абревіатури та скорочення з Повного зібрання творів В. І. Леніна, назви комуністичних організацій усього світу, різноманітних інституцій СРСР. За нашими підрахунками, приблизно 70 % реєстрових одиниць цього словника в сучасній українській мові не вживається. Попри це, словник уперше вноормував написання, вимову та граматичні характеристики різнотипних абревіатур. Упорядники опрацювали докладну структуру словникової статті, яка включала в себе: абревіатуру в абетковому порядку; її вимову і позначення наголосу; категорію роду й відмінка; розшифрування, цебто подання базового для абревіації словосполучення, різноманітні ремарки. Погрубленим шрифтом виокремлювалися як самі абревіатури, так і перші літери повних назв. Наприклад: **АПК** [а-пе-ка́] – аграрно-промисловий комплекс; **НДІРК** [ндірк], (у), ч. – Науково-дослідний інститут радіокомпонентів.

Спеціальну позначку * застосовано до скорочень, що на час видання словника вийшли з ужитку. Наприклад: **НДІПГ*** [ндіпг], у, ч. – Науково-дослідний інститут прикладної геофізики.

Розшифрування запозичених абревіатур супроводжується повним українським найменуванням, поданням іноземної абревіатури та її повного найменування, а також ремаркою, що вказує на мову запозичення. Наприклад: **ІЛТФ** [і-ел-те-эф], англ. – Міжнародна федерація тенісу, **International Lawn Tennis Federation, ILTF**.

Значно скромнішим за обсягом є «Короткий практичний словник абревіатур та скорочень української мови», у якому представлено лише 1748 одиниць, авторства Б. Зінкевич-Томанек, О. Григор'єва та Я. Приходи, що побачив світ 1997 р. у Кракові [2]. Це видання призначалося для студентів україністики польських університетів та українців Польщі. Упорядники подали значну кількість найновіших абревіатур на позначення інституцій, що виникли вже в незалежній Україні: насамперед політичних партій та різноманітних громадських організацій, а також українських діаспорних організацій у Польщі, Словаччині, США, Канаді тощо. Наприклад: **УККА** – Український конгресовий комітет Америки; **УІА** – Український інститут Америки тощо. Структура словникової статті в цьому виданні найпростіша: абревіатура і повне найменування. Немає жодної

інформації про вимову, наголос, граматичні характеристики реєстрових одиниць. Запозичені абрєвіатури подано без посилань на оригінал.

Найновіші абрєвіатури української мови зафіксовано в електронному «Словнику скорочень української мови» [3], який у режимі он-лайн подає розшифрування 10408 одиниць. Структура словникової статті в ньому аналогічна до попереднього словника. Наприклад: ААД – Асоціація Атлантичного договору. До речі, такий спрощений опис абрєвіатур характерний і для іншомовних он-лайнних електронних словників: англійського (590 тис. одиниць) [4] та російського (115 тис. одиниць) [5]. Для порівняння варто зазначити, що найбільший словник абрєвіатур поміж слов'янських мов мають поляки, які у «Великому словнику скорочень і абрєвіатур» [6] подали понад 130 тис. реєстрових одиниць.

Першим суттєвим недоліком проаналізованих українських словників є неповнота реєстру, який не містить багатьох найновіших абрєвіатур. Натомість він переповнений застарілими абрєвіатурами та абрєвіатурами-історизмами, пор.: КСМЗУ – Комуністична спілка молоді Західної України, КСМСГ – Комуністична спілка молоді Східної Галичини.

Другим суттєвим недоліком є мінімальний обсяг інформації, яку користувач може отримати про ту чи іншу абрєвіатуру. Типова словникова стаття в цих виданнях складається лише з абрєвіатури та словосполучення, на базі якого вона створена. Таким чином, користуючись цими словниками, неможливо отримати інформацію про такі важливі характеристики цих слів, як-от: вимова, наголос, граматичні характеристики (відмінюється чи невідмінюється, рід, число), походження (питомо українське чи запозичене) тощо. Така структура наявних словників не дозволяє ефективно й коректно використовувати їх у повсякденному усному та писемному мовленні.

Ураховуючи, що абрєвіатури – один з найдинамічніших ідіомів кожної сучасної літературної мови, його лексикографічний опис теж має бути динамічним й оновлюватися кожні 5–10 років. На нашу думку, такий словник повинен виконувати не лише довідкову функцію, але й нормативну, оскільки вживання абрєвіатур має також орфоепічний та орфографічний вимір.

Отже, створення нового словника абрєвіатур і скорочень є нагальним завданням української лексикографії.

В українській мові традиційно розрізняють три види абрєвіатур: складовий, змішаний та ініціальний. У лексикографічній традиції прийнято до реєстру словника абрєвіатур уміщати всі їх види, а не лише ініціальні, які утворюються від початкових звуків чи букв словосполучень, а також скорочення слів. Формуючи реєстр «Словника абрєвіатур української мови», ми дотримуємося саме такого підходу. Але на першому етапі роботи ми обмежуємося фіксуванням та опрацюванням лише ініціальних абрєвіатур української мови, які є доміантним типом цих мовних одиниць.

Поміж ініціальних абрєвіатур розрізняють: звукові, утворені поєднанням початкових звуків слів (абрєвіатура вимовляється як звичайне слово за звуками), пор. ООН [о-о́н]; буквені, утворені від назв початкових букв слів (абрєвіатура вимовляється за назвами букв), пор. МВС [ем-ве-е́с]; буквено-звукові, утворені поєднанням слів і звуків (частина абрєвіатури вимовляється за назвами букв, а друга частина вимовляється за звуками), пор. ДТСААФ [де-те-са-а́ф]. Від значної кількості абрєвіатур утворено похідні прикметники та іменники, пор. да́шник від ДАІ, оу́нівський від ОУН тощо.

Відповідно до цього формуватимемо **макроструктуру** нашого **словника**. Його реєстр складатиметься приблизно з 5 тисяч ініціальних абрєвіатур, які широко вживаються в сучасному українському усному та писемному мовленні. Окрім кириличних, до реєстру будуть залучені абрєвіатури на базі латинської графіки, які широко вживаються без кириличної адаптації в україномовних текстах. Кириличні абрєвіатури розташовуються за українським алфавітом. Англійські абрєвіатури розташовуються за англійським алфавітом у другій частині словника. Поза реєстром залишаться: діаспорні абрєвіатури, застарілі абрєвіатури та абрєвіатури-історизми. Джерелами для створення реєстру стануть численні газети та журнали, а також український сегмент інтернету.

У словнику буде представлено максимально повну інформацію про орфоепічні параметри абрєвіатури, її граматичні особливості, походження, типову сполучуваність та наявність похідних слів. Залежно від походження в ньому будуть представлені чотири типи словникових статей, які матимуть модифіковану до конкретних потреб, але однотипну структуру.

1. Структура статті, у якій описується **питомо українська абрєвіатура** міститиме такі компоненти: 1) абрєвіатура; 2) транскрипція; 3) граматична інформація; 4) базове словосполучення

від, якого утворена аббревіатура; 5) типові словосполучення з аббревіатурою; 6) похідні відаббревіатурні слова із позначенням наголосу.

ВНЗ [ве-ен-зé], *невідм., ч. одн. || мн.* Вищий навчальний заклад • приватний **ВНЗ**, недержавні **ВНЗ**, **ВНЗ** I–II ст. акредитації

УПА [у-па́], *невідм., ж.* Українська Повстанська Армія (1942–1948) • боївка УПА, провід УПА, ветеран УПА, у боротьбі з німцями **УПА** зазнавала значних втрат. – упівець, упівський

2. Структура статті, у якій описується **аббревіатура запозичена внаслідок калькування з іноземної мови**: 1) аббревіатура; 2) транскрипція; 3) граматична інформація; 4) базове словосполучення українською мовою, від якого утворена аббревіатура; 5) базове словосполучення мовою оригіналу із зазначенням мови запозичення; 6) типові словосполучення з аббревіатурою; 7) похідні відаббревіатурні слова із позначенням наголосу.

ФРН [еф-ер-én], *невідм., ж.* Федеративна Республіка Німеччина (з нім. Bundes Republik Deutschland унаслідок калькування) • Посольство ФРН, посол ФРН в Україні, федеральний президент ФРН. – еференівській

ЦРУ [це-ер-у́], *невідм., с.* Центральне розвідувальне управління (з англ. Central Intelligence Agency внаслідок калькування) • агент ЦРУ, операція ЦРУ. – цеерушний, цеерушник

3. Структура статті, у якій описується **аббревіатура запозичена внаслідок транслітерації з іноземної мови**: 1) аббревіатура; 2) транскрипція; 3) граматична інформація; 4) базове словосполучення мовою оригіналу; 5) базова аббревіатура мовою оригіналу, від якої утворена українська аббревіатура із зазначенням мови; 6) типові словосполучення з аббревіатурою; 7) похідні відаббревіатурні слова із позначенням наголосу.

НАТО [на-то], *невідм., с.* North Atlantic Treaty Organization (з англ. NATO внаслідок транслітерації) Організація Північноатлантичної угоди • саміт НАТО, вступ до НАТО. – натівець, натівський

ЮНЕСКО [ю-не-ско], *невідм., ж. || с.* United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (з англ. UNESCO внаслідок транслітерації) Організація Об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури • член ЮНЕСКО, премія ЮНЕСКО в галузі режисури, ЮНЕСКО розповсюдила дослідження щодо інформаційного законодавства, Генеральна конференція ЮНЕСКО, Кур'єр ЮНЕСКО, Виконавча Рада ЮНЕСКО. – юнесківський

4. Структура статті, у якій описується **англомовна аббревіатура**: 1) англійська аббревіатура; 2) транскрипція; 3) граматична інформація; 4) базове словосполучення мовою оригіналу; 5) переклад базового словосполучення українською мовою; 6) типові словосполучення українського контексту з англійською аббревіатурою.

СІА [сі-ай-éй], *невідм., ж.* Central Intelligence Agency (англ.) Центральне розвідувальне управління • агент СІА

Створення ефективної лексикографічної моделі опису аббревіатур сучасної української мови й апробування її на практиці дозволить у майбутньому опрацювати максимально повний «Словник аббревіатур і скорочень сучасної української мови» обсягом 50–60 тис. реєстрових одиниць. Такий словник стане також базою для перекладних словників аббревіатур, яких досі нема в українській лексикографії, але активно створюються на базі інших мов [7; 8].

1. *Словник скорочень в українській мові: понад 21 000 скороч. / уклад. : Н. Д. Гула, В. В. Жайворонок. Л. П. Жарова та ін.; [за ред. Л. С. Паламарчука]. – К. : Вища шк. Головне вид-во, 1988. – 512 с.*
2. *Зінкевич-Томанек Б. Короткий практичний словник аббревіатур та скорочень української мови / Б. Зінкевич-Томанек, О. Григор'єв, Я. Прихода = Mały praktyczny słownik skrótowców i skrótów języka ukraińskiego / Bożena Zinkiewicz-Tomanek, Oleksandr Hryhorjew, Jarosława Prychoda. – Kraków : Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1997. – 92 с.*
3. *Словник скорочень української мови [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу: <http://www.ukrskor.info>*
4. *Acronym finder [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.acronymfinder.com>*
5. *Словарь сокращений русского языка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sokr.ru>*
6. *Wielki słownik skrótów i skrótowców / Red. Piotr Müldner-Nieckowski. – Wrocław : Europa, 2006. – 1504 s.*
7. *Kapusta P. Angielsko – polski słownik skrótów biznesu międzynarodowego / Kapusta Piotr, Magdalena Chowaniec. – Warszawa : Dr Lex, 2005. – 368 p.*
8. *Каян Э. Информационные технологии. Толковый словарь аббревиатур / Э. Каян. – М.: Бином, 2003. – 364 с.*